

др Јовица Тркуља,
асистент Правног факултета у Београду

УСПОН И СУНОВРАТ ЕВРОКОМУНИЗМА (*)

1. ФОРМИРАЊЕ ЕВРОКОМУНИСТИЧКЕ СТРАТЕГИЈЕ

Корени еврокомунизма везани су за процес дестаљинизације комунистичких партија Западне Европе који тече већ од педесетих година овог века (1). Процеси отворени XX конгресом КП СС и тенденције превазилажења теорије и праксе Треће интернационале утрли су пут овој стратегији. Ипак, еврокомунизам се као процес који ће имати велики утицај у даљем развоју комунистичког покрета, јавља крајем шездесетих година. Пресудну улогу у његовој појави имале су следеће две чињенице, два ланца згуснутих историјских збивања. Прва је везана за трансформацију савременог капитализма и његове стратегије превазилажења структуралне кризе које су водиле интернационализацији капитала, реструктурирању класа и радикализацији класне борбе. Пред европске комунисте се поставило питање како деловати унутар европске и светске капиталистичке интеграције, против наднационалног капитала. У то време у теоријским анализама и расправама превладало је мишљење да је структурална криза капитализма седамдесетих година битно различита у односу на све раније економске поремећаје до којих је долазило у овим земљама. Готово све комунистичке партије Западне Европе закључиле су да се та криза не може превладати у постојећим системским оквирима. Поредак је, углавном, исцрпео своје потенцијале да апсорбује и амортизује њему иманентне противречности и напетости. Из тога се извео закључак о неминовности крупних структуралних реформи, системских захвата који ће значити радикалне промене у привредном и политичком систему ових земаља. На бриселској конференцији 1973. године они су формулисали одговор у виду тезе: треба се борити за Европу радника, против Европе капитала.

Поред тога, социјално-политички немири 1968—1972. године који су избили у кризном времену западноевропских држава показали су да се

(*) Текст предавања одржаног 26. фебруара 1987. године на Општем семинару Правног факултета.

(1) Сантјаго Кариљо сматра да је 1948. година у Југославији и сукоб КПЈ са Информбиром била прва историјска чињеница еврокомунистичке стратегије.

тип социјалних снага које су спремне да учествују у антикапиталистичком покрету веома проширио.

Друга чињеница је везана за неколико преломних догађаја у међународном радничком покрету од 1967—1976. године. Најме, већ на првој европској конференцији комунистичких партија одржаној у Карловим Варима априла 1967. године дошло је до озбиљних несугласица о неким ставовима међу комунистима Европе. На Конференцији је било јасно да више није могуће говорити о монолитном, јединственом европском комунизму, и да је такав став више жеља КП СС и партија источноевропских земаља, него одраз правог стања (2). Интервенција трупa Варшавског пакта у Чехословачкој 1968. појачала је и убрзала ове тенденције (3). То је била дефинитивна опомена за комунистичке партије Запада да модел реалног социјализма не може бити узор, или парадигма за социјалистички преображај у развијеним капиталистичким земљама.

Поставило се питање како градити социјализам без традиционалне хегемоније и полагања права на само један тип социјализма. Ово питање представљало је, заправо, нови изазов за комунисте Западне Европе да убрзано формулишу властите стратегије социјализма. У том смислу, нпр., и у Италијанској КП се воде плодотворне расправе, а КП Француске доноси свој чувени *Манифест за развијену демократију, за социјалистичку Француску* (4), КП Велике Британије прихвата на конгресу партије 1968. године програм *Британски пут у социјализам* итд. Најзад, одговор на поменута питања понудио је Енрико Берлингвер на Међународном саветовању комунистичких и радничких партија у Москви 1969. године (5). „Ми одбацујемо мишљење о постојању јединственог и за све ситуације важећег модела социјалистичког друштва... Свака земља има своју повишег. Свака партија дјелује у стварности која је историјски увјетована и одређена... Што се тиче наше земље, ми се боримо за напредовање у правцу социјализма демократским путем, а то је пут класне борбе маса које могу бити и врло оштре. Мислимо да је могуће и потребно не само кретати се према социјализму, него и градити социјалистичко друштво са доприносом различитих политичких снага и организација, странака. Мислимо да се у нашим увјетима хегемонија радничке класе треба остварити у борбеном савезу,

(2) Конференција европских комунистичких и радничких партија о вопросам безопасности Европе, Карлови Вари, 24—26. априла 1967. год., Москва, 1967.

(3) Анализира ли се поближе шта је дошло под удар мера тзв. контрареволуције у ЧССР доћи ће се до закључка да је то цео низ слобода без којих, како се у западноевропском комунистичком покрету сматра, није могуће изграђивати социјализам у њиховим земљама; да је оно што се третира као увлачење буржоаске демократије на мала прата де факто скуп елементарних грађанских слобода без којих се ниједна трансформација високоразвијеног западноевропског друштва у социјалистичко не може ни замислити, ни остварити.

О тим збивањима Сантјаго Карљо је писао: „за нас, за Шпанску комунистичку партију, кулминациона тачка ситуације наше независности била је окупација ЧССР 1968. године. Припреме за ту операцију биле су спроведене методама сличним онима на историјским процесима 1936. године, откривеним на XX конгресу КП СС или онима када је осуђена Југославија... Чехословачка је била кап која је превршила чашу, и која је учинила да наша партија каже „не“. Тај интернационализам не постоји више за нас. Било је то управо оно што смо назвали старим „интернационализмом“ и за који смо били увјерени да га треба одбацити“ (Сантјаго Карљо, *Еврокомунизам и држава*, зборник *Еврокомунизам и социјализам*, Глобус, Загреб, 1979, стр. 181).

(4) Овај Манифест је донет на седници ЦК КП Француске одржаној 5—6 XI 1968. год.

(5) Енрико Берлингвер, Из говора одржаног на Московској конференцији комунистичких и радничких партија 11. VI 1969. год., Зборник, *Еврокомунизам и социјализам, ор. cit.*, стр. 121—122.

у блоку власти, у плуралистичком и демократском политичком систему“ (6).

Берлингвер је такође истакао да се интернационализам нашао у кризи, а да је баш у том периоду нужан нови развој интернационализма, али не интернационализма схваћеног као јединство комунистичког покрета као резултата механичког копирања политике јавне партије. Он сматра да се интернационализам не сме супротставити принципу равноправности и суверености комунистичких партија, јер интернационализам једино може бити чврсто и дубоко развијен ако се заснива на поштовању независности, самосталности и равноправности сваке партије (7).

Идеје које је Берлингвер истакао постаће у наредним годинама од 1968—1973. године карике повезивања западноевропских комунистичких партија и формулисања нове стратегије која ће овоје коначно уобличиће доживети на Конференцији комунистичких партија Западне Европе у Бриселу 26. I 1974. године. На конференцији је процењено да се социјализам све више намеће као објективна нужност прогреса у свим облицима живота, развитка нација и будућности света. У том смислу је закључено да су се стекли услови да комунисти постану одлучујући чинилац у борби за изградњу, заједно са овим другим радничким и демократским снагама, будућности мира и напретка за своје народе, за изградњу нове Европе, Европе радника који желе напредак у правцу социјализма (8).

Ове формулације подразумевају, са једне стране, критички суд о социјалистичким искуствима која су стечена и која се стичу у земљама „реалног социјализма“, а са друге стране тежње да се истакне и дефинише нова, оригинална концепција социјалистичког друштва која би била квалитативно другачија од свих до сада стечених искустава. Стога се ове партије посебно залажу за превазилажење митског, религиозног односа према социјализму у социјалистичким земљама. „Као некада хришћани и ми комунисти смо у почетку пролазили кроз разна искушења. Москва је за нас била као Рим, а на октобарску револуцију гледало се као што су хришћани гледали на Христово рођење. Наука сада побеђује мистику и религиозност ... Данас смо зрели, губимо карактер цркве“ (9). Штавише, на конгресима се отворено и аргументовано истиче да је изградња социјализма која се наслања на искуства октобарске револуције, показала већ своју ограниченост нарочито у погледу проблема демократије (питања која се тичу односа социјализма и демократије, диктатуре пролетаријата, једнопартијског система, комунистичке партије као партије авангарде). Ова теза ће бити доведена до краја у Резолуцији Дирекције ИКП донетој поводом догађаја у Пољској 13. децембра 1981. године у којој стоји да је фаза социјализма која је започета 1917. године „исцрпила своју позитивну моћ исто као што је исцрпљена снага социјалдемократске варијанте“.

(6) *Международное совещание коммунистических и рабочих партий*, Документи и материјали, Москва, 5—17. јуна 1969. год. Москва, 1969.

(7) *Исто*.

(8) Вид. Говор Еирика Берлингвера, *Зборник Еврокомунизам и социјализам, op. cit.*, стр. 200—204.

(9) Сантјаго Кариљо, Говор на Берлинској конференцији комунистичких и радничких партија 1976. год. *Die Konferenz der kommunistischen und Arbeiter Partei Europas, Dokumente und Reden*, Berlin, 1976.

У то време јавља се и термин „еврокомунизам“ који се, иако споран и неадекватан, убрзо одомаћио и постао општеприхваћен (10). Упркос неадекватности, он је тачно изразио дух и садржину нових иницијатива западноевропских комунистичких партија и перспективу према којој су оне усмерене.

Противречне тенденције и дубока криза читавог склопа економских и политичких односа у капиталистичким земљама, учинили су, неизбежно, да актуелне теме и проблеми тактике револуције превагну над стратегијским и „чисто теоријским“. Тако је у КП Француске непосредно пред њен XXII конгрес 1976. године вођена велика дискусија и контроверза о француском путу у социјализам, диктатури пролетаријата, социјализму демократских боја и сл. Та дискусија је резултирала напуштањем концепта диктатуре пролетаријата на XXII конгресу и термина „марксизам-лењинизам“ на XXIII конгресу. По мишљењу француских комуниста ослобођење од свих модела социјализма, релативизирало је и тезу о диктатури пролетаријата у читавом револуционарном покрету. „Године 1917. у Европи, а посебно у Русији, хтети ићи у социјализам без диктатуре пролетаријата значило је не хтети ићи у социјализам. Када се у Француској 1976. године пореди стварност у којој живимо са оном Лењиновог доба, доспева се до следећег закључка: хтети по сваку цену спровести диктатуру пролетаријата значило би за нас, данашње Французе, не хтети ићи у социјализам. Да ли би једна ФКП која би се грчевито држала ‚обавезе‘ да спроведе диктатуру пролетаријата у променењим приликама деловала у окладу са марксизмом?“ (11).

Даљу разраду и афирмацију на међународном плану еврокомунизам је доживео на Берлинској конференцији комунистичких и радничких партија Европе 1976. године (12). Сама дужина припрема које су трајале од октобра 1974. године до јуна 1976. године указују колико је било потребно времена да се пронађу заједнички ставови о битним питањима која је требало да буду садржана у завршном документу Конференције. КП СС и партије лојалне њеној политици настојале су да ову конференцију претворе у традиционалне облике организације међународног комунистичког покрета на принципима централизма и хегемоније једног мишљења (тзв. генералне линије). Еврокомунистичке партије и СКЈ су дали снажан отпор овим тенденцијама. Они су инсистирали да, ако се већ доноси неки заједнички документ, он мора бити заснован на истинској сагласности, мора изразито нагласити принцип аутономије, равноправности и немешања у унутрашње односе. Документ не сме да садржи никакве критике на рачун било које партије. У њему треба бити речи о политичкој борби, а не о идеологији и он не сме

(10) Термин „еврокомунизам“ је неадекватан: а) зато што сугерише неки нови модел или центар у комунистичком покрету што је супротно његовим основним интенцијама; б) зато што нису само европске комунистичке партије на позицији еврокомунизма већ и КП Јапана и в) нису све европске комунистичке партије прикватиле еврокомунизам. Према италијанској енциклопедији, аутора Н. Бобиона „термин је сковао 1975. године југословенски новинар Фране Барбиери који пише за италијанске новине. Он је настојао синтетизирати неке врло комплексне процесе који су довели до диференцијације између КП СССР-а и неких партија западне Европе те КП Јапана и КП Аустрије“. Оз комунистичких лидера први је тај термин употребио Енрико Берлингер, 3. VI 1976. године на митингу пријатељства француских и италијанских комуниста.

(11) Pierre Juquin, *Демократски пут у социјализам, оп. cit.*, стр. 46—47.

(12) Die Konferenz der kommunistischen und Arbeiterklassen Parteien Europa, Berlin, 29—30. VI 1976. (die Material: die Vorbereitung, der Gang, die Dokument). „Види, такође, Александар Грмичков, *Европа у очима комуниста*, „Информатор“, Загреб, 1978.

бити наметнут или обавезујући за било коју партију. У том смислу ове партије су предложили да се Стаљинистичка формула пролетерског интернационализма замени формулом интернационалистичке солидарности.

Ако се упореде ови захтеви и елементи садржине еврокомунизма са закључцима докумената Берлинске конференције, они су безмало идентични. Стога је Берлинска конференција значајан догађај у међународном радничком покрету јер су у суштини баш на тој конференцији ти принципи потврђени. Она је бар декларативно означила дефинитивно превазилажење старих односа у међународном радничком покрету, борбу за независност, интелекитет и сопствени пут у изградњи социјалистичких друштвених односа у појединим земљама, борбу против једног центра, за демократију и равноправност у односима међу комунистичким партијама (13).

Дакле, Берлинска конференција је, заправо, била онај међународни политички и теоријски идејни оквир унутар којег је могла бити формулисана стратегија еврокомунизма као значајног доприноса модерном социјализму.

То је истовремено време највишег успона, звезданих часова еврокомунизма. У својим земљама еврокомунистичке партије добијају на изборима знатно већи проценат гласова него раније. (ИКП је, нпр., 1976. године на изборима добила 34,6% гласова док је од рата до седамдесетих година добијала 15—30% гласова.) Чинило се да се комунистички покрет најзад суочио са задатком раскида ланца капитализма у његовом средишту, где је он најјачи. Еврокомунизам је тада изазвао велике наде тако да су аутори писали о „бауку еврокомунизма који кружи Европом“. „Данас би се, изгледа, могло писати о новом бауку који је поткрај седамдесетих година нашег века почео кружити Европом. То је баук еврокомунизма. И тај баук (као и онај о којем су писали Маркс и Енгелс 1848) изазива најразличитија реакција готова свих значајнијих идејно-културних струјања и друштвено-политичких тигања нашег времена што фактички одређује политичку физиономију и идејну и културну атмосферу данашње Европе (14).

У то време априла 1977. године, лидери водећих еврокомунистичких партија, ИКП, КПФ и КПШ састали су се у Мадриду и са видним задовољством сумирали резултате пређеног пута. Они су истакли да „еврокомунизам изражава нешто што дубоко карактерише ово историјско раздобље — нов начин да се буде комуниста: прихватање прошлости наших партија и извлачење потребних поука из ње, с тим што се циљеви нашег кретања не проналазе у њој. Наш социјалистички идеал налази се испред нас. Потребно је да идемо ка њему, полазећи од конкретне стварности у нашим земљама“ (15). Они су, такође, истакли да се еврокомунизам ро-

(13) У документима Конференције стоји да ће „у том смислу оне (комунистичке и радничке партије Европе — прим. Ј. Т.) развијати своју интернационалистичку другарску и добровољну сарадњу и солидарност, на основи великих идеала Маркса, Енгелса и Лењина, уз стриктно поштовање равноправности и суверене независности сваке партије, уз мешање у унутрашње послове и уважавање слободе избора различитих путева у борби за прогресивне друштвене преображаје и социјализам. Борба за социјализам у својој земљи, одговорност сваке партије пред својом радничком класом и народом повезани су са узајамном солидарношћу радних људи свих земаља, свих прогресивних покрета и народа у борби за слободу и учвршћивање независности за демократију, социјализам и мир у целом свету.“

(14) Србан Врцан, *Уз расправу о еврокомунизму*, „Културни радник“, бр. 5/1977, стр. 108.

(15) „Политика“, 23. IV 1977. год.

дио из различитих искустава, не само европских комунистичких партија. Из тих искустава развио се нов однос демократије и социјализма, слободе и социјализма. Демократија и слобода нису инструменти или начини да би се стигло до социјализма. Они су саставни део социјализма. Без слободе, без демократије — социјализам није социјализам, већ је у најбољем случају почетна првобитна етапа пута према потпуном социјализму, којем је потребна демократија да би био аутентичан. Зато је закључак Берлингуера, Маршеа и Кариља да се изградња социјализма мора одвијати у слободи и демократији. У заједничком саопштењу формулисана је својствена повеља еврокомунизма која повлачи и заједништво интереса и схватања трију партија.

2. ИНОВАЦИЈЕ ЕВРОКОМУНИСТИЧКЕ СТРАТЕГИЈЕ

Еврокомунизам је унео значајне новине у политичку теорију и стратегију социјализма. Додуше, многе од тих новина су већ биле на дневном реду западноевропског комунистичког покрета у одређеним фазама његовог развитка. Заслуга је еврокомуниста што су отвореном и смелом „анализом конкретних ситуација на конкретан начин“ довели у питање и одбацили низ шематизованих концепција и догми. При томе они се по сопственим речима „не одричу својих корена који потичу од победе велике социјалистичке октобарске револуције, нити од онога што је најбитније у аутентичном духу који се састоји у томе да се следи марксистички метод у анализи конкретних ситуација на конкретан начин“ (16).

Пошто смо главне иновације еврокомунизма већ поменули, овде ћемо их кратко систематизовати (17).

1. Измењен је тип партије. Еврокомунисти су напустили тип јакобинске партије професионалних револуционара и направили скок од кадрове партије ка партији маса. Одрекли су се „лењинистичке партије“ (која је ушла у западноевропски покрет преко коминтерновског 21 услова) да би изградиле партију примерену општим условима високо развијеног грађанског друштва. С тим у вези су битно измењени квалитет чланства и тип партијске организације. Наиме, еврокомунисти не инсистирају на обавезном прихватању марксизма и идеологије партије (18). Напушта се (хелијски) тип партијске организације и замењује секцијом која броји преко хиљаду чланова и састаје се неколико пута годишње.

Ревидиран је и став о комунистичкој партији као неприкосновеној авангарди радничке класе. Авангардност није унапред дата и загарантована, она се мора стално потврђивати у пракси. Партијски односи се

(16) Из објашњења предлога Сантјаго Кариља да се из назива КП Шпаније избаци атрибут „лењинистичка“ и да се она одреди као „марксистичка, револуционарна и демократска“ партија. (цит. према Зорица Приклмајер-Томановић, *Еврокомунизам*, *op. cit.*, стр. 78).

(17) Опширније о томе вид. Бранко Прибићевић, *Еврокомунизам*, Марксистички центар СК Србије, Београд, 1978, *Социјализам светски процес*, *op. cit.*, стр. 316—328, *Еврокомунизам и стратегија социјализма на Западу*, „Школска књига“, Загреб, 1978, Енрико Берлингуер, *Комунистички приједлог*, „А. Цесарец“, Загреб, 1977, Сантјаго Кариљо, *Еврокомунизам и држава*, ЦД ССОХ, Загреб 1980, часописи: „Марксизам у свету“, бр. 8/1977. и „Културни радник“, бр. 5/1977.

(18) У Статуту КП Италије у члану 2. стоји: „У комунистичку партију Италије се могу уписати грађани који независно од расе, вере и филозофских уверења прихватају политички програм и спремни су да раде на његовој реализацији.“ (Преузето из књиге Вјекослава Црвље, *Ватикан у савременом свету*, „Школска књига“, Загреб, 1980, стр. 197).

настоје демократизовати флексибилнијом применом демократског централизма и отварањем могућности за активније суделовање чланства у партијској политици.

2. Промењен је однос према постојећем друштву. Док је раније овај однос карактерисао антагонизам и априорна критика постојећег капиталистичког друштва као „тоталитета негативног“, сада се указује на значајне позитивне тековине које је оно остварило. При томе се прецизира да те тековине није октроисао капитал, већ су оне резултат борбе радничке класе и еманципаторских снага.

3. Промењен је став према блоковима и међународним односима. У ранијим периодима западноевропске комунистичке партије су се у великој мери идентификовале са ставовима СССР-а и Источног блока, уз аутоматску критику политике НАТО пакта. Еврокомунисти су се у том погледу еманциповали: имају, углавном, независне ставове о кључним међународним питањима и једнако су критични према једном и другом блоку, политици силе и хегемоније (19).

4. Кад је реч о међународном радничком покрету, еврокомунисти одбацују било какву интернационализацију у којој би била доведена у питање самосвојност и потпуна самосталност партије. Комунистичка партија није одговорна ни пред каквим међународним центром, „генералном линијом“ и сл., већ искључиво пред својом радничком класом и својим народом. Они се залажу за следеће принципе у међународном радничком покрету: равноправност и независност партија, одговорност покрета и партија пре свега пред властитом радничком класом, признавање самосталног избора путева у социјализам и толерантност у дискусијама.

5. Камен темељац нове еврокомунистичке стратегије представља грамшијевска идеја о великим историјским савезима, формирању новог историјског блока за друштвени преображај, који се може остварити само ако задобије подршку убедљиве већине народа (20). Еврокомунисти су проширили и социјалну и политичку димензију савезништва, тј. социјалних снага и политичких субјеката на које рачунају у револуционарном преображају. Некадашњу битну формулу: радничка класа — селаштво (која је постала у развијеним капиталистичким земљама готово беспредметна јер је селаштво сведено на неколико процената становништва) еврокомунисти су заменили новом формулом: радничка класа — широки спектар средњих слојева који деле судбину радништва — ситна буржоазија (21). Тумачећи Берлингуерову идеју „историјског компромиса“, Луциано Групи је написао: „Ево нашег размишљања: у земљама развијеног капитализма (у западној Европи више него у Латинској Америци, где доминирају монополистички капитализам и међународни трустови) оно што је битно јесте изолирати интернационалне трустове, притисак и ин-

(19) У интервјуу НИИ-а 10. XII 1978. Сантјаго Карљо је то прецизирао: „Наш став је да треба укинути стране базе на једној и на другој страни Европе, да треба укинути војне блокове, да су војни блокови данас бескрајна војна бирократија која не решава проблем стратешке равнотеже, која много кошта сваки народ и која само представља ратну опасност. Због тога се боримо за укидање блокова и база ... били бисмо спремни да се сложимо са постојањем америчких база у Шпанији све док не дође до општег споразума о укидању страних база и блокова.“

(20) М. Печујлић — З. Видаковић, *Марксизам и савремено друштво*, оп. cit., стр. 40.

(21) Вид. Предраг Вранички, *Марксизам и социјализам*, „Либер“, Загреб, 1979, стр. 197.

теграцију империјализма и осигурати за тај задатак савез између радничке класе и мале или средње буржоазије“ (22).

6. Демократски пут у социјализам. Један од основних постулата еврокомунизма је идеја о преласку из капиталистичког друштва у социјалистичко, мирним демократским путем унутар парламентарног контекста грађанских држава. Они настоје да пронађу излаз из кризе традиционалних начина мишљења и деловања европског комунистичког покрета, избегавајући замке традиционалне европске социјалдемократије и не капитулирајући пред светом грађанског друштва. Са тим у вези они „настоје да елаборирају једну нову стратегију социјализма која би била примјерена опћим увјетима савременог свијета, те посебно његовог високоиндустријски развијеног дјела, као и у знаку настојања да се разради визија социјалистичког друштва која ће бити привлачна као алтернатива за радништво и друге широке дјелове друштва и у савременим високоразвијеним индустријским друштвима са демократском традицијом“ (23).

Из тих разлога су еврокомунисти у средиште своје пажње ставили проблем *демократије и социјализма, слободе и социјализма*. Њихова основна лозинка је: а) „нема социјализма без демократије и слободе“ (дистанцирају се од недемократске праксе у ауторитарним концепцијама социјализма, залажући се за демократизацију политичког живота и политичких односа у социјализму); б) „нема демократије и слободе без социјализма“ (подвлаче да капитал данас, својом стратегијом превазилажења кризе — окива и потискује демократију и слободе ауторитарним тенденцијама и неофашизмом. Да би се сачувале и даље развијале слобода и демократија грађанског друштва мора се раскинути обруч капитала).

3. РАЗЛОЗИ НАПУШТАЊА ДИКТАТУРЕ ПРОЛЕТАРИЈАТА

Одређене резерве према концепту диктатуре пролетаријата западно-европски комунисти су имплицитно изражавали, ослањајући се на Грамшија који је радије користио термин хегемонија радничке класе, и на Тољатија који је већ на X конгресу КП Италије нови блок власти постављао изван диктатуре пролетаријата (24). Еврокомунисти су отишли корак даље и ове тенденције довели до краја. У новој светској историјској ситуацији и у контексту новина које су унели у политичку теорију социјализма они су оспорили валидност теоријском концепту диктатуре пролетаријата који као анахронизам треба одбацити. Они су, наиме, експлицитно напустили тезу о неопходности диктатуре пролетаријата у процесу изградње социјалистичког друштва као идејне, стратешке категорије која не одговара условима, традицијама и савременим друштвено-политичким приликама развијених капиталистичких земаља.

(22) Лучано Групи, *op. cit.*, Поводом демократије и социјализма, „Марксизам у свету“ бр. 3/77.

(23) Србан Врцан, *Расправа о еврокомунизму, op. cit.*

(24) Лучано Групи то коментарисао на следећи начин: „Појам (диктатуре пролетаријата — прим. Ј. Т.) није напуштен, али се јасно ишло ка његовом другачијем схватању. Ипак, кад данас боље посматрамо ствари, можемо рећи да је Тољати већ на том конгресу нови блок власти постављао изван диктатуре пролетаријата самим начном на који га је предлагао. Кажем, изван, а не говорим о његовом напуштању, јер се ради о *Aufhebung*, о једном дијалектичком прихватању и превазилажењу.“ (Лучано Групи, *Поводом демократије и социјализма, op. cit.*, стр. 172).

У образложењу овог теоријско-политички далекосежног потеза еврокомунисти су наводили следеће разлоге и аргументе.

1. Негативна историја искуства везана за појам диктатуре пролетаријата оставила су трага у свести не само буржоазије него и радничке класе, радничког покрета и сигурно да је то један од главних разлога зашто се данас употреба концепта диктатуре пролетаријата доводи у питање.

а) Први појам синтагме „диктатура пролетаријата“, „диктатура“, асоцира на недемократске методе владања и политичке борбе. Генерални секретар КП Француске, Жорж Марше, истакао је да тај термин подсећа просечног француског човека на диктатуре Хитлера, Мусолинија, Франка и Салазара (25). Отуда је диктатура пролетаријата лош инструмент за привлачење и мобилисање шире популације за социјалистички преображај. Поред тога „диктатура“ одудара од снажног наглашавања консеквентног демократског метода и зајамчених личних слобода што је битна карактеристика еврокомунистичке стратегије (26).

б) Други вид негативне хипотеке диктатуре пролетаријата везан је за Стаљинов концепт диктатуре пролетаријата као диктатуре партије и рационализације ауторитарне политике. Своје опредељење да се што резолутније дистанцирају од стаљинизма и оовјетског модела еврокомунисти су демонстрирали управо на концепту диктатуре пролетаријата (27).

2. Други појам поменуће синтагме „пролетаријат“ односи се на један релативно узак део друштва „језро радничке класе“ који није у стању да сам носи борбу за дубље социјалне трансформације. Зато у пројектованој стратегији еврокомунизма „социјалистички преображај може остварити само најшири социјални савез радничке класе и свих других социјално-класних снага заинтересованих за антикапиталистичку борбу. Поред тога они указују да се сам појам радничке класе у савременим капиталистичким друштвима битно изменио, те није реч само о друштвеној владавини радничке класе већ о новом „политичком блоку“ који окупуља широки фронт антикапиталистички оријентисаних снага. Ово је израз нових услова који су другачији од оних у којима су припремане и изведене октобарска и друге оружане револуције.

Диктатура пролетаријата је неадекватна јер не покрива све социјалне снаге на које рачунају еврокомунисти, не изражава „све богатство демократског развитка и плуралитет снага на које се ослања изградња социјализма (28).

Стога се диктатура пролетаријата и хегемонија радничке класе покушава супституирати новим формулама: „историјског компромиса“ у Италији, „националног јединства“ у Француској, „пакта националне координације“ у Шпанији итд., како би се реализовала основна замисао масовног демократског окупуљања и поступањног преласка у социјализам. Те нове формуле су инкомпатибилне са диктатуром пролетаријата. „По-

(25) Жорж Марше, говор на XXII конгресу КП Француске одржаном 4—6. II 1976. године. (Вид. Зборник *Еврокомунизам и социјализам*, *op. cit.*, стр. 241).

(26) Исто.

(27) У Француској су још 1965. године комунисти истакли да тај термин не би требало употребљавати, јер у свести обичног грађана одмах асоцира на стаљинизам.

(28) Лучано Групи, *op. cit.*, стр. 173.

јам диктатуре пролетаријата се у нашој концепцији блока власти јавља као недовољан да би изразио све богатство демократског развика унутар кога сагледавамо напредовање ка социјализму, ширину савезништва коју захтева прелаз у социјализам, плуралитет снага на које се ослања изградња социјализма“ (29).

3. Разлог је, такође, и у нарастању оних снага у радничком и комунистичком покрету које настоје да своје програме социјалистичког преображаја вежу за демократске политичке облике и односе. Еврокомунисти сматрају да се од ових снага може остварити широка и моћна коалиција друштвених снага које се опредељују за социјализам и да то искључује потребу репресије према противницима социјализма. У том смислу еврокомунисти су се определили за мирни пут уз уважавање демократских традиција и институција, односно стриктно коришћење парламентарног механизма, брижљиво очување политичког плурализма и строго поштовање личних слобода.

Овај став се темељи на идеји да постојећа буржоаска демократија садржи битне тековине еманципаторских снага уопште и као таква не треба да буде рушена, „разбијана“ социјалистичком револуцијом и негирана диктатуром пролетаријата. Пошто капитализам настоји ту демократију формализовати, саобразити логици експлоатације и алијенације, и у условима кризе потиснути ауторитарним режимима — радничка класа треба ту демократију да сачува и искористи у борби против капитала (30).

Дакле, еврокомунисти се залажу за остварење револуције демократским, парламентарним путем уз учешће више социјалних и политичких субјеката. Овакав начин остварења социјализма подразумева „дуг марш кроз институције“, заједно са широким фронтом антикапиталистичких снага, а не насилну револуцију и успостављање диктатуре пролетаријата. Овај став се ослања на Грамшијеву тезу о цивилном друштву које је на Западу традиционално веома развијено што омогућује посве другачији прелаз у социјализам него на Истоку (31). „*Освајање власти само по себи представља дуг пут — то је позициони рат, а не јуриш на Зимски дворца*“ — истичући ову Грамшијеву мисао еврокомунисти настоје да образложе инкомпатибилност диктатуре пролетаријата са позиционим ратом који воде у постојећим демократским институцијама тежећи да их учине још ефикаснијим, демократскијим. У том смислу Еленстајн подвлачи да је диктатура пролетаријата (оноко како ју је одредио Лењин и како је углавном интерпретирана до данас) у суштини антиплуралистички и антидемократски концепт (32).

(29) Исто.

(30) „Демократски прелазак (у пуном смислу те речи) у социјализам створиће демократски социјализам задржавајући и даље политички и идеолошки плурализам и слободу, учиниће демократију стварном елементишући последице државног монополистичког капитализма... Путени побуне, насилне револуције и диктатуре не одговарају стратегијској нужности у ситуацији наше земље и нашег доба, због непостојања светског рата, због структуре и демократских традиција и стварних објективних потреба савремене Француске.“ (Jean Elleinstein, *Демократија и пут у социјализам*, „Марксизам у свету“, бр. 3/1977, стр. 29—30).

(31) Сигурно није случајно што Грамши диктатуру пролетаријата коју је теоријски обрадио и остварио Лењин, радије назива *хегемонијом* да би у самој диктатури пре свега подвукао моменат руковођења, убеђивања, задобијања консензуса, моменат интелектуалне и моралне реформе. Чињеница је да је Грамши скретао пажњу на потребу нове стратегије радничког покрета у развијеним капиталистичким земљама, у којој пре свега избија моменат хегемоније. То је његово познато раздвојење између „маневарског“ и „позиционог рата.“ (Лучиано Групи, *op. cit.*, стр. 173).

(32) Jean Elleinstein, *op. cit.*, стр. 30.

4. Раније се сматрало, а пракса је то у већини земаља „реалног социјализма“ и спровела да једна од првих мера револуционарног преображаја мора бити разарање постојећег државног апарата применом репресије и успостављањем диктатуре пролетаријата. Тиме је у старту револуције решавано питање власти. Насупрот томе, еврокомунисти сматрају да се државни апарат мора мењати постепено, евелутивно и тако прилагођавати новим потребама и задацима. Додуше, они не поричу класну суштину овог апарата, али тврде да у условима развијеног цивилног друштва тај апарат не делује само као продужена рука крупног капитала. Данас више није реткост да радничке, демократске и народне снаге наметну државном апарату и другачије понашање. Стога они закључују да задатак револуционарних снага није у томе да се постојећи друштвени апарат разбије и на његовим рушевинама гради систем диктатуре пролетаријата, већ да се постепено и систематски врши промена његовог класног карактера.

Из овог става се даље извлаче следеће две битне консеквенце. Прво, решавање питања власти не може се свести на подређивање државног апарата било којој појединачној партији, укључујући и револуционарну радничку партију. Држава треба да буде подређена блоку радничких и народних снага, а не једној партији. Она треба да буде инструмент класе, а никако партије (33). И друго, допушта се могућност да истовремено теку процеси друштвеног преображаја и освајања власти у смислу мењања класног карактера државе. Наиме, садржина процеса преображаја најпре је у постепеном заузимању већине у државним институцијама што би резултирало водећим положајем радничке класе (34).

5. Диктатура пролетаријата је ван оптике циљева еврокомунизма јер непосредни циљ њихове борбе и није „успостављање социјализма“ као хитно оствариве алтернативе капиталистичком систему у кризи. Реч је о једној претходној фази, трасирању пута ка социјализму. ККП Италије је, нпр., пут за који се залаже означила као „антифашистичку борбу за демократски развој у правцу социјализма“, као „нову фазу развоја демократије која уводи у структуру друштва неке елементе својствене социјализму“ (35). Отуда еврокомунисти говоре о две фазе или етапе друштвеног преображаја у развијеним капиталистичким земљама. У првој фази треба да се реализује програм структуралних реформи које ће разбити моћ крупног капитала, остварити широку демократизацију друштва и створити објективне претпоставке и елементе за социјалистичку солуцију. Тиме се тек припремају услови за прелаз у фази изградње социјализма. И у првој и у другој фази социјалистичког преображаја нема места за диктатуру пролетаријата.

Да закључимо. Ова аргументација еврокомуниста против концепта диктатуре пролетаријата *политички* је прихватљива и убедљива, али *теоријски* она је дубиозна, некохерентна и неутемељена. То је разумљиво јер сам еврокомунизам није у првом реду идеолошки (још мање теоријски) феномен, већ је у питању *политичка стратегија* борбе за трансформацију друштва.

(33) Вид. М. Печујдић — З. Видаковић, *op. cit.*, стр. 39.

(34) Вид. Сантјаго Кариљо, *Еврокомунизам и држава*, *op. cit.*

(35) Зорица Прикмајер-Томановић, *Еврокомунизам*, *op. cit.*

1. Сматрамо да су поменути разлози одбацивања диктатуре пролетаријата у еврокомунистичкој стратегији политички прихватљиви јер су израз луцидне и трезвене процене конкретно-историјске ситуације у којој објективно, комунисти на Западу реториком о револуционарном насиљу, диктатури пролетаријата и сл. немају реалне шансе да изађу из гета маргиналне социјално-политичке снаге (36).

Из тога су извучене одребене практично-политичке консеквенце и повучени тактички потези. Један од кључних је одбацивање диктатуре пролетаријата. При томе су у првом плану били разлози *политичког опортунитета* који се морају уважавати. На то су, уосталом, принуђене и оне партије које се дистанцирају од еврокомунизма и држе до овоје „ортодоксности“. Нпр. секретар КП Португалије Куњал овако је објаснио став према диктатури пролетаријата: „Ми диктатуру пролетаријата не треба да уносимо у Програм, јер то у нашим условима, после 40 година Салазарове диктатуре, отежава прихватање нашег програма од стране широких маса којима се ми обраћамо.“

„Ако ствари тако стоје, онда ништа не изненађује што су неке комунистичке партије себи поставиле следеће питање: ако класне и политичке снаге које се налазе на власти у грађанском друштву негирају да је та власт њихова диктатура — иако она то јесте — зашто би социјалистичке снаге морале да истицањем појма диктатура пролетаријата стварају утисак као да се разлика између социјалистичког и грађанског друштва не састоји у класном карактеру власти, него у томе што је једно друштво диктатура, а друго демократија. Према томе, ми немамо никаквог разлога да пребацујемо тим партијама што су се одрекле тог термина, јер оне се тиме нису одрекле борбе за такав положај радничке класе у друштву који ће им омогућити борбу за социјализам (37).

2. Покушај еврокомуниста да теоријски аргументују разлоге напуштања диктатуре пролетаријата мање је убедљив и прихватљив. Он је остао на средокраћу између инсуфицијенција и мистификација класичног концепта диктатуре пролетаријата, са једне стране, и магловите визије концепта политичког система социјализма за који се они залажу, са друге стране.

Прво, пада у очи редукционизам, сужена оптика еврокомунистичке анализе диктатуре пролетаријата ван које остаје Марксов концепт и суштина диктатуре пролетаријата. У већини анализа еврокомуниста диктатура пролетаријата се изједначава са оним што је Стаљин дефинисао и у пракси остварио. Много пре „нових филозофа“ еврокомунисти су на примеру диктатуре пролетаријата имплиците поставили једначину: Маркс = Лењин = Стаљин.

Диктатура пролетаријата се идентификује са насилним путем освајања власти репресије, тј. са путем којим је кренуо СССР, а који

(36) „Остати у таквим условима на старим позицијама догматске политике значило би за комунистичке партије или миреше са тим да буду потиснуте на периферију друштвених збивања или упуштање у псеудореволуционарне авантуре које би се завршиле тешким поразима. Зато је природно што су европске комунистичке партије почеле да за себе траже излаз у политици која ће бити, колико је то највише могуће, ослободена зависности од блоковских супротности, тј. у таквој политици која одговара стварним интересима радничке класе поједине земље у савременим међународним односима.“ (Едвард Кардељ, *Правици развоја политичког система социјалистичког самоуправљања*, ИЦ Комунист, Београд, 1977, стр. 35).

(37) Исто, стр. 82.

је у бити трасирао Стаљин. У том контексту диктатура пролетаријата се дефинише као насилна једнопартијска политичка власт мањинске радничке класе која не користи мирни пут за прелаз у социјализам, већ прибегава грађанском рату (38). Отуда је Етиен Балибар у праву када критикује овакво редукционистичко дефинисање диктатуре пролетаријата и закључује да „нема бољег начина да се обезбеди диктатура пролетаријата од оваквог иако посредног вида, њеног дефинисања“. При томе, Балибар исправно примећује да „они не мисле да би историја Совјетског Савеза пре, за време и после Стаљина могла послужити као пример процеса и историјске тенденције, супротстављених диктатури пролетаријата. Они не сматрају да би историја Совјетског Савеза могла послужити не само као доказ могућности диктатуре пролетаријата и њеног историјског настанка, већ, пре свега, као пример постојања препрека на путу остваривања диктатуре пролетаријата, постојању снажних историјских тенденција које се супротстављају развоју диктатуре пролетаријата“ (39).

Разуме се, Балибар тиме није ни приближно размрсио чвор у који је проблематика диктатуре пролетаријата заплетена, али је тиме проблем диктатуре пролетаријата на теоријски релевантан начин поставио.

Друго, еврокомунисти као и већина интерпретатора Марксовог концепта диктатуре пролетаријата, мешају апстрактно-теоријски и конкретно-историјски ниво анализе, и теоријско значење диктатуре пролетаријата са прагматичко-политичким значењем. У том смислу они настављају традицију марксизма Друге интернационале и диктатуру пролетаријата схватају као посебни „политички режим“, односно као скуп политичких институција које обезбеђују — или не обезбеђују — политичку власт радничке класе. Балибарова критика је и у овој тачки основана. Он критикује изједначавање диктатуре пролетаријата са одређеним „политичким режимом“ јер оно значи свођење суштине диктатуре пролетаријата на државу, на „облик владавине“, „одређени систем институција чиме се потискује суштина диктатуре пролетаријата“, а она је, према Балибару „оно што можемо назвати масовном пролетерском демократијом“ (40).

Међутим, за разлику од Кауцког и Берштајна, еврокомунисти нису у овом схватању диктатуре пролетаријата као „политичког режима“ консеквентни. Јер, упркос чињеници да тактички одбацују диктатуру пролетаријата они стратегијски теже остваривању руководеће улоге радничке класе у процесу социјалистичког преображаја. То је навело многе теоретичаре да закључе „да битна обележја те стратегије, која је добила назив еврокомунизам, не противрече суштини диктатуре пролетаријата“ (41). У нашој теорији је тај критички дискурс према еврокомунизму најдоследније развио Милош Николић. Позивајући се на

(38) Вид. Етиен Балибар, *О диктатури пролетаријата*, „Марксизам у свету“, број 3/1977, стр. 51.

(39) Исто, стр. 54.

(40) Ваља приметити да и Балибарова концепција диктатуре пролетаријата као система комплементарног деловања масовне демократије, државног апарата и руководеће улоге партије, пати од слабости управо, онога што критикује. Јер, ни она не налази прави одговор на питање: шта учинити да руководећа улога партије не срасте са државом, већ обезбеди растућу контролу маса на деловање државе? (Вид. Етиен Балибар, *op. cit.*, стр. 53).

(41) Вид. Милош Николић, *Самоуправљање као облик диктатуре пролетаријата*, *op. cit.*, стр. 49.

Маркса, Лењина и Балибара он сматра да: а) стратегија мирног пута социјалистичког преображаја не противречи потреби да пролетаријат буде руководећа снага тог преображаја; б) да остваривање суштине диктатуре пролетаријата није уопште противно коришћењу и даљем развијању демократских интенција; в) да постојаност револуционарног процеса за коју се залажу еврокомунисти такође не противречи остваривању суштине диктатуре пролетаријата; г) да политика најширих политичких и социјално-класних савеза демократских снага није у супротности са диктатуром пролетаријата (42).

Треће, теоријски је најутемељенији аргумент еврокомуниста по којем се диктатура пролетаријата одбацује јер не изражава све савремене субјективне снаге социјализма, тј. у колизији је са политиком најширих политичких и социјалнокласних савеза демократских, антикапиталистичких снага. Теоријску елаборацију ове тезе дали су италијански комунисти формулом историјског компромиса (43). Они су тврдили да историјски компромис није тактички маневар, споразум о заједничкој влади и сл., већ да је то нешто дубље, нешто што води заједништву самих маса различитих идеолошких опредељења, које треба да схвате да су им циљеви исти, јер их тиште исте невоље: притисак монопола. Поред тога, он је форма истраживања проширених и нараслих потенцијалних субјеката револуције. Међутим, „историјски компромис“ није издржао пробу те је на XVI конгресу КП Италије 1983. год. сахрањен. То је још један пример како теоријски убедљиви и кохерентни концепти у дијалектици политичке борбе добијају супротне предзнаке.

У целини посматрано еврокомунистичко одбацивање теоријског концепта диктатуре пролетаријата политички је опортунно и убедљиво, али теоријски је остало недовољно образложено и неутемељено. На примеру диктатуре пролетаријата, као под увећаним сочивом, огледају се слабости целе еврокомунистичке стратегије: они тачно знају и јасно показују шта неће, али им није сасвим јасно шта хоће, још мање како, на који начин то постићи. Нашли су се у процепу између жеље да се што радикалније раскине са коминтерновским и стаљинистичким хипотекама (од којих је она на диктатури пролетаријата понајвећа), и немогућности да понуде развијену концепцију политичког система социјализма као стварну и убедљиву алтернативу.

4. КРИЗА И СУМРАК ЕВРОКОМУНИЗМА

Разлози за задовољство и оптимизам еврокомуниста који је кулминирао на самиту (првом и до сада једином) водећих личности КПШУ, КПИ и КПФ у Мадриду 1977. године нису дуго потрајали. Убрзо је постало јасно да се овај оптимизам еврокомуниста заснивао на доста slabим темељима. Прокламовано „заједништво интереса и схватања“ није се дуго одржало. Три најзначајније еврокомунистичке партије нашле

(42) Исто, стр. 49—54.

(43) Тезу о „историјском компромису“ лансирао је у три чланка у *Rinasciti* у септембру и октобру 1973, генерални секретар КПИ Енрико Берлингер, да би на следећим конгресима (1974. и 1979), ушла и потврдила се као званична линија партије у службена документа. Видели смо да је теоријско тумачење добила нарочито у радовима Лучиана Група.

су се на супротним позицијама када је требало заузети став о неким актуелним политичким питањима савременог света. Али, то није била једина невоља.

Након почетног узлета и зенита који је досегао средином седамдесетих година, еврокомунизам је од 1978. године почео да доживљава становиту летаргију, по многим и декадентичку. Последњих година ниједна еврокомунистичка партија није доживела победу на изборима што је донело и велика разочарења. Уместо нових продора, знатнијег јачања сопствених позиција, готово су у свим земљама забележили неуспех. КП Италије је током 1982—1984. године претрпела тешке поразе на локалним изборима, а КП Француске и КП Шпаније готово катастрофалне (44). У већини тих партија дошло је до наглог осипања чланства (нарочито млађег), до фракцијске борбе која је у КП Шпаније довела до расцепа (45). Делови радништва, омладине и интелигенције окрећу се према другим политичким струјама у којима на адекватан начин задовољавају своје интересе.

У објашњењу ове кризе и разлога неуспеха еврокомунистичких партија треба имати у виду више момената. Прво, еврокомунисти су били јасни у најави онога што хоће да промене, али су били мање убедљиви у давању конкретних одговора. Нпр., у време озбиљне кризе италијанског друштва, КП Италије није успела да понуди стварну алтернативу, да изађе са јасним програмом који би мобилисао масе. Друго, постојала је становита дискрепанца између руководства и базе еврокомунистичких партија. Многи показатељи говоре да еврокомунистички курс никада није шире прихватио чланство. Треће у еврокомунистичким партијама се лојавио у латентном облику конфликт између традиционалних метода и образаца деловања и нових форми револуционарности, слободе и демократије које су проповедали. И четврто, најважније, питање савезништва које је пресудно утицало на стреловити узлет али и пад политичког утицаја еврокомунизма. У условима рецесије када је положај средњих слојева у западноевропском друштву нагло погоршан, дошло је до његове радикализације. Еврокомунисти су тада схватили да могу прве кораке револуционарног преображаја и тзв. дугог марша кроз институције, учинити раме уз раме са овим радикализованим средњим слојем. Пружили су им руку и ушли у својеврне историјске компромисе и блокове са њиховим политичким партијама. У том смислу ставови КП Италије на њеном XIV и КП Француске на XXII конгресу били су израз реалности и политичке мудрости. Берлингер је тада луцидно извукао поуку из контрареволуције у Чилеу: Аљенде је пао, између осталог, због тога што је „ишао боном“ на средње

(44) На изборима 1982. године КП Шпаније је добила свега 3,8% гласова, односно само четири места у парламенту. За овај неуспех окривљени су: генерални секретар Санџаго Карио, идеолошке разлике и сукоби, разочарење у старо марксистичко-лењинистичко веровање и криза еврокомунизма.

(45) КП Шпаније је од 1979—1982. године изгубила преко 50.000 чланова, а тај тренд је и даље настављен. Партија је раздрана идеолошким разилажењима и фракцијским борбама између: „еврокомуниста“, „еврокомуниста-обновитеља“ и „просовјетске струје“ („Авганистанаца“). Практично од 1981. године КПШ се налазила на ивици расцепа, до којег је и дошло после XI конгреса каад се „просовјетска струја“ на челу са Игнацијем Галегом одвојила и основала нову комунистичку партију. Ову ситуацију критичари еврокомунизма су прокоментарисали са цинизмом, цитирајући Филпа Гонзалеса: „Карио је учинио оно што Франку није послао за руком током 40 година — да разбije КП Шпаније.“ (Виа. — „Трибуна“, Праг 7. XII 1983. „У Шпанији је све мање комуниста, али зато има све више комунистичких партија“).

слојеве, те је остао ослоњен на шачицу одлучног, али малобројног и немоћног радништва (46). Данашња ситуација се у том погледу битно променила. Капитал је у овим земљама успео чвршће да веже и својим интересима саобрази средње слојеве. Они више нису радикални као седамдесетих година. Зато није случајно што су разни радови: „историјски компромиси“, „савез француског народа“, „савез рада и културе“ и др. почели да се каидају. Све је очигледније да је у њиховим везама, уосталом као и у сваком браку из рачуна све мање љубави и заједништва (47). До тог сазнања КП Италије нпр., је дошла на свом XVI конгресу марта 1983. године када је констатована превазиђеност тезе о „историјском компромису“ и изјаснила се за нешто ново: за демократску алтернативу. Дакле, КП Италије није више за конвергенцију са главним изразом католичких маса, демохришћанима, већ са другима — против њих.

Овим унутрашњим (објективним и субјективним) разлозима кризе еврокомунизма треба додати и спољашње. Прво, погоршавање међународне ситуације и заоштравање односа међу блоковима што се увек негативно одражава на комунистички покрет на Западу. Наиме, што су блоксовске конфронтиације оштрије, мањи су изгледи да еврокомунисти успоставе чвршће савезе са својим потенцијалним партнерима, а још мање да они сами ојачају своје политичке позиције. Историја је за то већ пружила много примера. Друго, налет неоконзервативизма и потискивање идеја, пројеката и стратегије левице на Западу. И треће, заоштравање противречја у земљама реалног социјализма што је кулминирало пољском драмом 1980/81. године.

Последње године протичу у знаку заборављања и игнорисања еврокомунизма у теорији и политичкој пракси. Еврокомунизам се попут метеора појавио, блеснуо и нагло згаснуо (48). Ипак, за њим је остао траг који ће још дуго осветљавати и опомињати. Уосталом, историја радничког покрета, од Париске комуне до борбе „Солидарности“ у Пољској 1980/81. године, богата је идејама и социјалним покретима који су имали краткотрајан узлет и пад, али су, упркос томе, остали велики догађаји, светионици револуционарне праксе, са далекосежним консеквенцама и значајем.

Садашња криза еврокомунизма не мора да значи и његов крај. Ту се не ради о кризи еврокомунистичке оријентације, већ о слабости ма у њеној разради: теоријској операционализацији и примени (49). Стога нису тачне оне процене чији аутори тврде да се еврокомунисти налазе пред дилемом: задржати или одбацити еврокомунистичку стратегију. Повратак на ранију политику у већини случајева би био раван

(46) Еприко Берлингер, *Размишљања о Италији након догађаја у Чилеу*, „Rinascita“ од 28. септембра, 5. 9. октобра 1973. године.

(47) Један духовити коментатор је сликвито приказао неуспех „историјског компромиса“ у Италији: „Већ од 1978. године, кроз партију је струјало становито незадовољство што се упорно нуди брак старој госпођи која то неће, а ни позвани сватови, прије свега руководство социјалиста, нису спремни да увелачују евентуалну свечаност.“ (Јошко Паловрић, *С Тотијем на таван*, „Данас“, 10. III 1983, стр. 50).

(48) На последњем, XVII конгресу ИКП, 1986. год. еврокомунизам готово није ни поменуто.

(49) „Са састанка на врху у Мадриду еврокомунизам почиње губити нешто од своје сјаја, од своје медијске славе, укратко, он више не представља догађај. Међутим, улазак у осамдесете године означава, упркос свега, постојаност еврокомунизма као појаве... У том тренутку када еврокомунизам почиње излазити из моде, почиње се говорити о европској левици.“ (Lily Marson, *Западни комунизам између повјесног опадања и неопходног прилагођавања актуелним околностима*, „Кумровечки записи“, број 3/1975. стр. 61—62).

политичком самоубиству. Та политика је много раније пала на испиту историје, прилике у којима делују ове партије толико су се измениле да је још неупоредиво више сужен простор за било коју варијанту традиционалне догматске, секташке и ауторитарне концепције и политике. Зато објективни аналитичари истичу да је једина шанса у настављању еврокомунистичког курса, јер европска левица неће моћи постојати без еврокомунизма. „Будућност западног комунизма налази се само у еврокомунизму, који би проузашао из европске левнице. Суштина садашњег тренутка еврокомунизма је у томе што су ојачале снаге које вуку назад, али је на другој страни порасла свест да се мора одлучније и доследније развијати и остваривати еврокомунистичка стратегија“ (50).

Dr. Jovica Trkulja,
Assistant of the Faculty of Law in Belgrade

THE RISE AND FALL OF EURO-COMMUNISM

Summary

Following three principal issues are elaborated by the author in the present study related to Euro-communism:

(i) Formation of Euro-communism — which is explained by the author by two groups of facts which influenced by the end of the sixties the creation of new strategy of the communist parties of developed capitalist countries. The first group is related to the transformations of contemporary capitalism which were crucial in the change of strategy of European communists. The other is related to the radicalisation of the class struggle during social and political disturbances between 1968 and 1972.

(ii) The second issue relates to significant new elements which were introduced by Euro-communism into political theory and strategy of socialism. These are: (a) the type of the party has been changed, since Euro-communists have abandoned the type of cadre-party which was replaced by the party of masses; (b) the idea has been greatly revised of a communist party as a single avant-garde of the working class; (c) the position has been changed of the generally negative treatment of the existing bourgeois society; (d) critical attitude has been forwarded towards the blocks and the policy of force in international relations; (e) in international workers' movement the Euro-communists reject any internationalisation where the autonomy would be questioned of the party; (f) Euro-communists have extended the social and political dimension of alliance; (g) they have rejected the theoretical conception and practice of distatorship of the proletariat; (h) they have opted for a democratic road to socialism.

(iii) The third issue is related to the crisis and fall of Euro-communism. After the initial rise and the zenith, which has been reached in the middle of the seventies, the Euro-communism began, since 1978, to experience certain lethargy and decadence. The author submits the following reasons to explain the crisis of Euro-communism, namely: (a) Euro-communists were not successful in offering a real, theoretically firm and acceptable alternative; (b) existing of a discrepancy between the leadership and the basis of the Euro-communist parties; (c) the conflict has taken place in these parties between the traditional methods of action and new forms of revolutionary conduct; (d) capital has succeeded again to attract and coordinate with its own interests the middle strata of popu-

lation, who abandon the alliance with communists; (e) deterioration of international situation and greater tension in the relations of the blocks; (f) the assault of neo-conservatism and suppressing of ideas, projects and strategy of the Left in the West.

*Dr Jovica Trkulja,
assistant à la Faculté de droit à Belgrade*

LA MONTEE ET LA PRECIPITATION DE L'EUROCOMMUNISME

Résumé

Dans cet ouvrage l'auteur examine les trois questions cruciales suivantes concernant l'eurocommunisme:

1. L'auteur explique la formation de l'eurocommunisme par deux groupes de faites qui ont influé vers la fin des années soixantes sur la formation d'une nouvelle stratégie des partis communistes des pays capitalistes développés. Le premier est lié aux transformations du capitalisme contemporain qui ont influé de manière essentielle sur la modification de la stratégie des communistes européens. Le second groupe de faits est lié à la radicalisation de la lutte des classes lors des émeutes socio-politiques des années 1968—72.

2. La seconde question concerne les nouveautés considérables que l'eurocommunisme a introduites dans la théorie politique et dans la stratégie du socialisme. Ces nouveautés sont: a) le type de parti a été modifié: les eurocommunistes ont abandonné le type de „parti de cadres“ et ils ont opté „le parti de masses“; b) l'attitude selon laquelle le parti communiste est l'avant-garde inviolable de la classe ouvrière, a été révisée à fond; c) l'attitude a priori négative envers la société bourgeoise actuelle a été modifiée; d) une attitude critique a été adoptée à l'égard des blocs et de la politique de force dans les relations internationales; e) en ce qui concerne le mouvement ouvrier international, les eurocommunistes rejettent toute internationalisation qui pourrait mettre en question l'autonomie du parti; f) les eurocommunistes ont élargi la dimension sociale et politique de l'alliance; g) le rejet de la conception théorique et de la pratique de la dictature du prolétariat; h) la voie démocratique vers le socialisme.

3) La crise et le crépuscule de l'eurocommunisme. Après l'élan initial et le zénithe qui a été atteint au milieu des années soixante-dix, à partir de 1978, l'eurocommunisme a commencé à subir une certaine léthargie et décadence. L'auteur trouve une explication de la crise de l'eurocommunisme dans les raisons suivantes: a) les eurocommunistes n'ont pas réussi à offrir une alternative réelle, fondée sur la théorie et acceptable; b) l'existence de l'écartement entre les dirigeants et la base des partis eurocommunistes; c) un conflit entre les méthodes d'action traditionnelles et les nouvelles formes révolutionnaires a apparu dans les partis communistes; d) le capital a réussi de nouveau à consolider ces liens avec la classe moyenne qui abandonne l'alliance avec les communistes et à conformer les intérêts de cette classe à ces propres intérêts; e) l'aggravation de la situation internationale et la tension des rapports entre les blocs; f) l'essor de néoconservatisme et le refoulement des idées, des projets et de la stratégie de la gauche à l'Occident.